

Vonzó-e Magyarország a külföldi működőtőke számára?

Ivics Mihály – Katona Klára – Schlett András¹

A XX. század utolsó évtizede a külföldi működőtőke áramlás jelentőségére irányította rá a figyelmet. A World Invest Report adatai szerint a '90-es évek elején a világ működőtőke áramlása (Foreign Direct Investment) nem érte el a 200 milliárd USD-t, 2000-re azonban 1300 milliárd amerikai dollárt tett ki az FDI volumene. Az összes működőtőke-beruházás mintegy 60%-a a fejlett országok között zajlik (Árva, L – Ivics, M – Katona, K – Schlett, A [2002] 16. o.)! Ez a dinamikus bővülés az UNCTAD 2002-es adatai alapján 2001-ben megtorpant és drasztikus csökkenés következett be. Elképzelhető, hogy csak egy átmeneti visszaesésről van szó, azonban a csökkenés nagyságrendje mindenképpen elgondolkodtató.

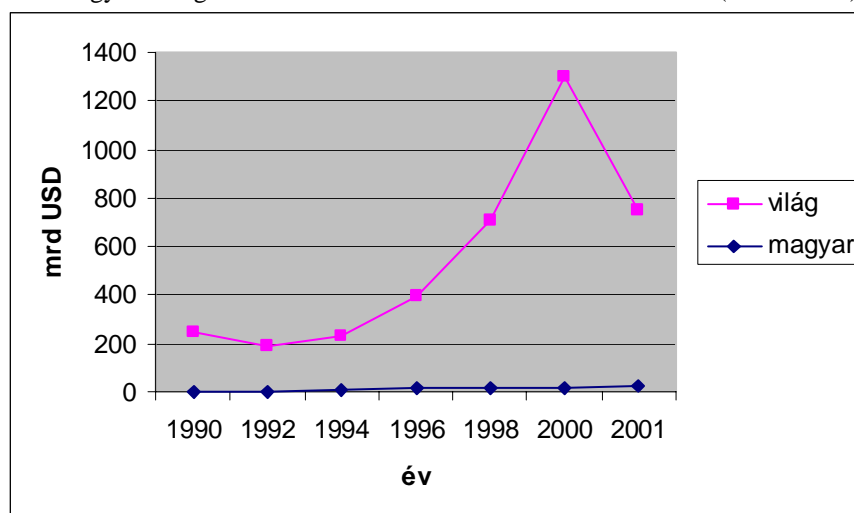
Kulcsszavak: FDI, külföldi működőtőke, Magyarország

1. Bevezetés

A külföldi működőtőke jelentős szerephez jut számos európai országban. A nettó beáramlás elmúlt évekbeli visszaesése talán súlyos problémákra hívja fel a figyelmünket. Az 1. ábra a Magyarországra áramló FDI alakulását mutatja be a kilencvenes években:

¹ Ivics Mihály, és Schlett András tanársegédek és Katona Klára egyetemi adjunktus a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Közgazdasági Intézetének munkatársai

1. ábra: A Magyarországra áramló FDI alakulása a kilencvenes években (millió USD)

Forrás: International Financial Statistics Yearbook 2002 és KSH adatok.

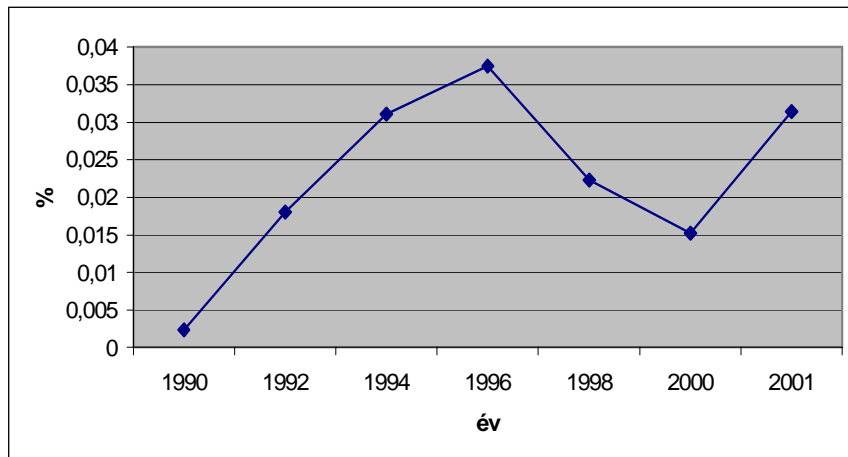
2001-ben a világ működőtőke áramlása a 2000. évi 1300 milliárd dollárról egy év alatt a felére, 700 milliárd dollárra esett vissza a fejlett országok viszonylatában, mely a teljes működőtőke több mint felét teszi ki.

A fejlődő országokba áramló működőtőke is csökkenő tendenciát mutat, míg a közép-kelet európai országok FDI áramlása stagnál ebben a két évben. A közép-kelet európai országokba irányuló működőtőke 2001-ig követte a világtendenciát, a hirtelen változás azonban csak egy évvel később érte el ezeket az országokat, köztük Magyarországot is.

Közelebbről megvizsgálva a tőkeáramlás alakulását Közép-Kelet Európában és ezen belül Magyarországon is, a következő megállapítások tehetők. Közép-Kelet Európa összes éves működőtőke áramlása 1993-ban 6 milliárd \$-t tett ki, mely 2000-re 30 milliárd dollárra nőtt. 1999-ben a teljes állomány 110 milliárd USD.

Magyarország már közvetlenül a rendszerváltást követően szabad utat engedett a külföldi működőtőke beáramlásának a készpénzes privatizáció révén. Érdemes megjegyezni, hogy függetlenül a hasonló karakterű piacok kelet-közép európai bővülésétől, Magyarországon az éves FDI volumene nem csökkent: 1,5–2 milliárd \$ körül mozgott a teljes periódusban. Azonban ennek a jelenségnek részletesebb vizsgálata szükséges. Az alábbi ábra a magyar FDI-adatokat a világ FDI-adatoktól megsűrűve ábrázolja.

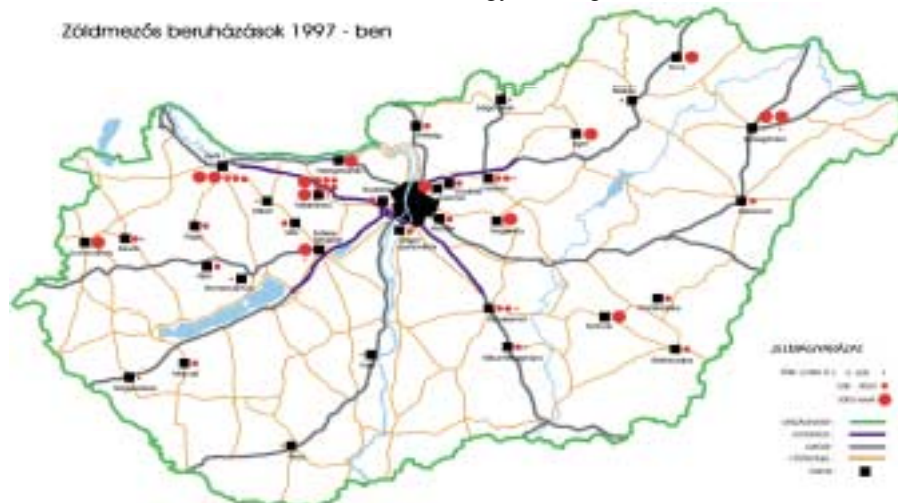
2. ábra: A magyar és nemzetközi FDI adatok

Forrás: Saját számítások az International Financial Statistics Yearbook 2002 és KSH adatok alapján.

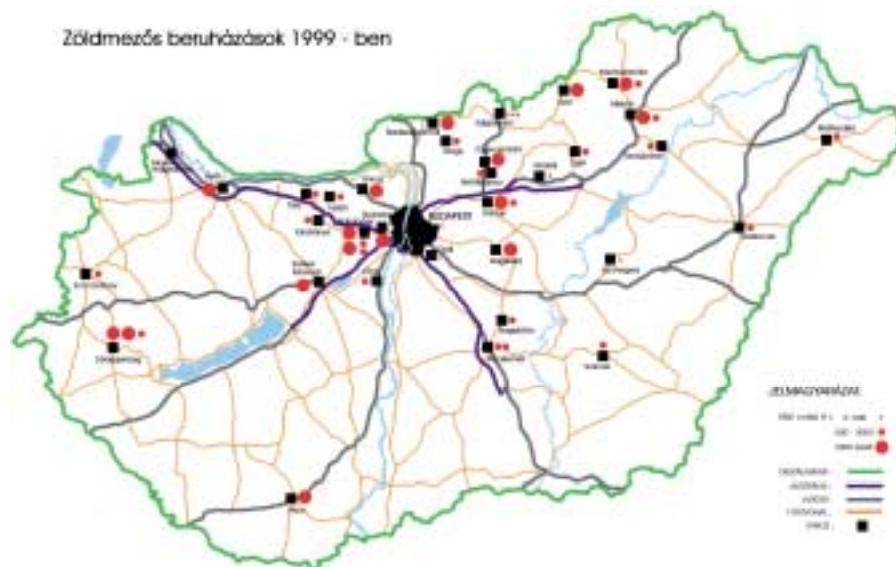
A felfelé ívelő diagram jól reprezentálja azt a tényt, hogy 1996-ig, vagyis a privatizációs folyamat végéig a Magyarországra irányuló működőtőke dinamizmusa meghaladta a világ FDI bővülési ütemét. 1996 után a zöldmezős beruházások domináltak, azonban a beruházások üteme csökkenő tendenciát mutat a világ FDI állományváltozásához képest. A 2000-ben tapasztalható magyar növekedés csalóka – a világ csökkenő tőkeáramlásának következménye. A zöldmezős beruházások dinamikájának alábbi reprezentálása alátámasztja fenti állításunkat.

3. ábra: A zöldmezős beruházások alakulása Magyarországon 1997-ben

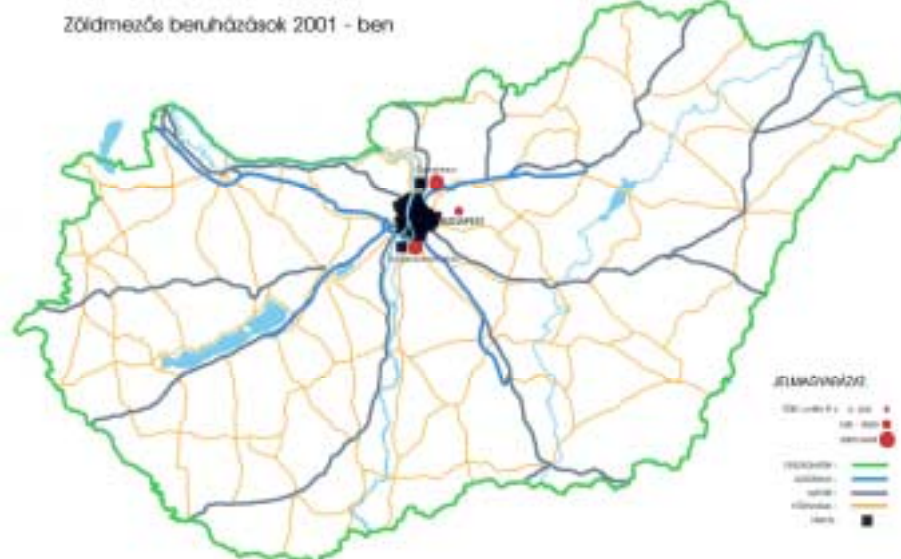
Forrás: Saját gyűjtés a Világgazdaság 1997-es évfolyama alapján.

4. ábra: A zöldmezős beruházások alakulása Magyarországon 1999-ben

Forrás: Saját gyűjtés a Világgazdaság 1999-es évfolyama alapján.

5. ábra: A zöldmezős beruházások alakulása Magyarországon 2001-ben

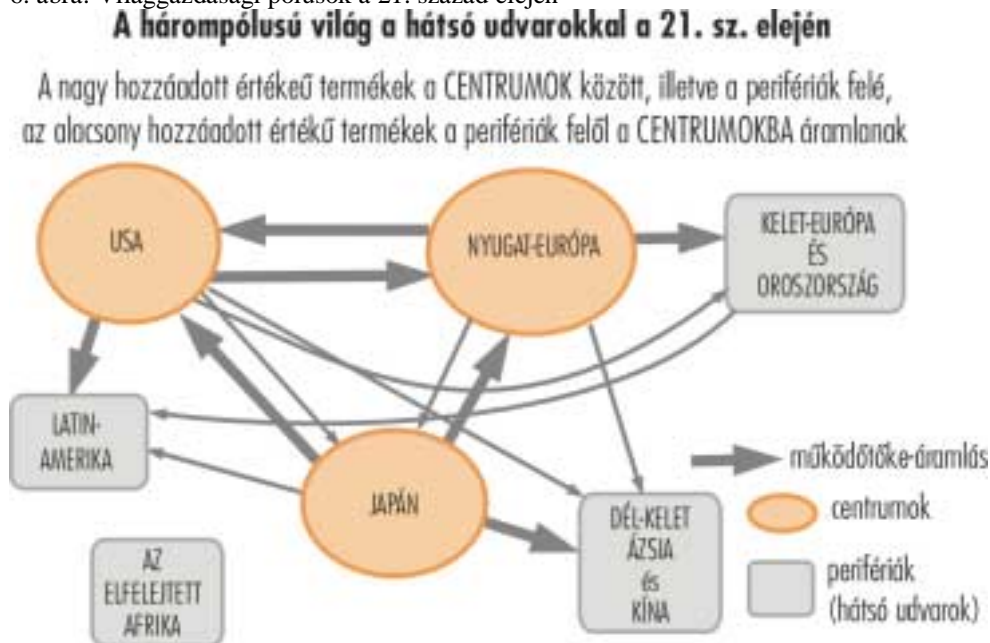

Forrás: Saját gyűjtés a Világgazdaság 2001-es évfolyama alapján.

1.1. Hogyan tagozódott be Magyarország a '90-es évek elején az FDI világméretű rendszerébe?

Kenichi Ohmae fogalmazott meg azt a hárompólusú világgazdasági modellt (TRIÁD), amelynek három csúcsát Észak-Amerika, Nyugat-Európa és Japán alkotja, s amelyet szatellitként vesznek körül a rendszerbe sajátos munkamegosztás révén bekapcsolódó periféria-térségek. A modellt az jellemzi, hogy a külföldi működőtőke-beruházások vonulatai mentén szerveződik, s jórészt a külkapcsolatok is a külföldi működőtőke-beruházások következményei.

6. ábra: Világgazdasági pólusok a 21. század elején

Forrás: Árva László – Ivicz Mihály – Katona Klára – Schlett András: Globalizáció és külföldi működőtőke-beruházások. Bp., Szent István Társulat. 2003.

A centrum-országok egymás között magasan feldolgozott termékeket (illetve a transznacionális vállalatok vállalaton belüli nemzetközi árumozgásának következtében részegységeket) exportálnak, a perifériaterületekről pedig a centrumországokba az alacsony hozzáadott értékű, nagy tömegű olcsó munkaerőt kívánó termékek (illetve részegységek) exportja jellemző. Míg korábban a feldolgozó-ipari termékek illetve a nyersanyagok és mezőgazdasági termékek közötti munkamegosztás volt jellemző a centrum, illetve a perifériaországokra, a XXI. században a munkamegosztás jelentősen módosul.

A XXI. század elején a centrumországok:

- termelik a magas hozzáadott értékű termékeket és szolgáltatásokat,
- ennek során mindenekelőtt a piacvásárló külföldi működőtőke-beruházások révén igyekeznek minél nagyobb szeletet kihasítani vállalataik számára a másik két centrum-terület hatalmas és fizetőképes piacaiból,
- tovább biztosítják a hozzájuk kötődő perifériaterületekre irányuló működőtőke-exportot
- és ennek révén szervezik és irányítják az olcsó munkabérű perifériaországokban folyó alacsony hozzáadott értékű, olcsó munkaerőt igénylő tevékenységeket, valamint
- valamint szervezik és irányítják a centrum országokban nem rendelkezésre álló energia-hordozók, nyersanyagok és mezőgazdasági termékek termelését és elosztását.

A XXI. elején a perifériaországok:

- rendszerint szorosan kötődnek „hátsó udvarként” egy-egy centrumtérseghhez, amely a tőkét, technológiát, szervezési know-how-t, és végül piacot is biztosít a periféria-országok részére,
- alapvetően olcsó munkabért igénylő alacsony hozzáadott értékű termékeket állítanak elő nagy tömegben a világpiac, azon belül is elsősorban a fizetőképes fejlett országok (centrumterületek) piaci számára,
- a periféria-területeken működő transznacionális vállalatok általában országonként eltérő módon kapcsolódnak a helyi gazdaságokhoz, van, ahol szoros vertikális integrációk alakulnak ki a helyi beszállítókkal és ezáltal jelentős technológia-transzfer valósul meg, van ahol viszont az elmaradottság sivatagjaiban elszigetelten működnek a transznacionális vállalatok helyi leányvállalatai, s ezáltal a helyi gazdaságokat nem inspirálják jelentősebb fejlődésre.

A XXI. század elejére a húszadik század második felében önálló centrum-szerepre törekvő európai szocialista országok és a Szovjetunió utódállamai, valamint Kína gyakorlatilag kivétel nélkül a környezetükben lévő centrum-térsegek hátsóudvaraivá, periféria-területekké váltak, bár kétségtelen, hogy ezen országok közül több nem adta fel, hogy pár éven vagy évtizeden belül levesse periféria és hátsó udvar szerepét és átcsússzon a centrumországok közé.

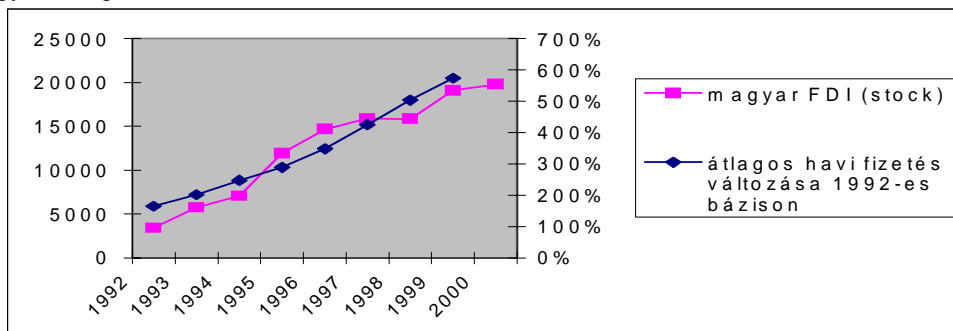
Magyarország igen gyorsan betagozódott 1990 után a világ új hárompólusú TRIÁD-jába, s a korábban egyoldalúan az európai szocialista országok, illetve a Szovjetunió felé irányuló külkereskedelmét igen gyorsan átalakította oly módon, hogy mind az importban, mind az exportban meghatározó szerep jutott az Európai Uniónak. Ezt az időszakot jogi tekintetben a privatizáció fémjelezte, melynek gazdasági motívációja a nyugati-, s azon belül az EU-országok piacvásárlási törekvése volt. Ezután az országunkba áramló FDI dinamizmusa csökkent. Ez több kérdést is felvet. Milyen szerep jut a XXI. században Magyarországnak a működőtőke-áramlás révén globalizálódott világban? Hogyan képes nemzetközi versenyképességét, tökevvonzó-képességét és a nemzetközi piacon elfoglalt helyét megőrizni, illetve javítani?

A külföldi működőtőke áramlás típusai közül – a Magyarországon általánosan elterjedt nézet szerint – az alacsony termelési költségek és a szubvenciók jelentették az ország fő

vonzerejét. Azonban a 2. ábra tanúsága szerint – amely egyértelmű csökkenést mutat a világ FDI-ból való részesedésünk vonatkozásában – ezek a faktorkok nem voltak elegendőek ahhoz, hogy Magyarország versenyképességét az FDI területén fenntartsák.

Egyes közgazdák már a '90-es évek közepén arra hívták fel a figyelmet, hogy az FDI és a munkaerő bére közötti korreláció pozitív, vagyis a működőtőke az országnak nem azon részeire áramlott, ahol alacsony volt a munkabér színvonal, hanem éppen ellenkezőleg (Kaderják, P [1996]). Ez a tendencia a '90-es évek második felében is folytatódott.

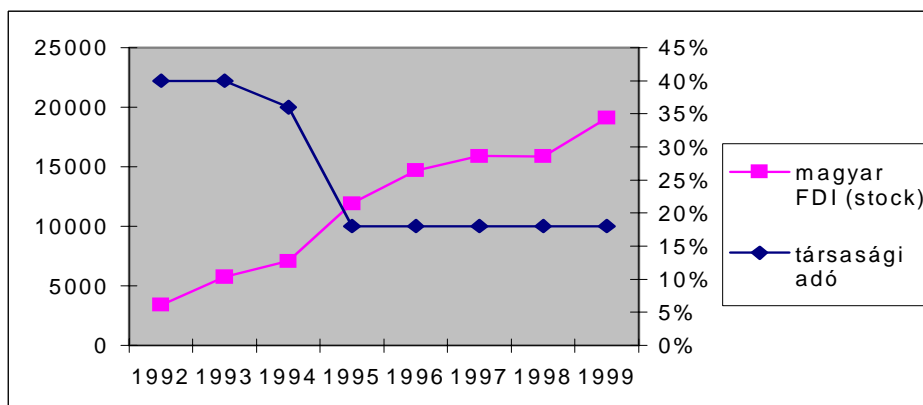
7. ábra: Összehasonlítás az FDI volumene és a munkabér alakulása vonatkozásában Magyarországon

Forrás: KSH és APEH STADI

A kormányzati támogatások és adókedvezmények sem érték el azt a hatást, ami elvárható lett volna (Katona, K [2003]), hiszen a '90-es évek második felében már a térség legalacsonyabb társasági adójával számolhatott a magyar vállalkozó, melyhez a külföldi befektetők számára további kedvezmények járultak.

8. ábra: Összehasonlítás az FDI volumene és a társasági adó alakulása vonatkozásában Magyarországon

Forrás: KSH és APEH STADI

Mégsem tapasztalható jelentős megugrás az éves FDI nagyságrendben, ha pedig a világ FDI-jal megszűrt adatokkal operálunk, akkor kimutatható, hogy Európa legkedvezőbb társasági adó rendszere mellett, csökkenő volumenű működőtőkeáramlás jellemezte Magyarországot.

Felvetődik a kérdés, hogy Magyarország valóban olcsóságával gyakorol-e vonzerőt a külföldi befektetőkre, avagy országunk a piacvásárló beruházások célpontjaként kell, hogy felvegye a versenyt az FDI-ért folytatott küzdelemben, hiszen „a piac nagysága tekintetében Írországgal, Dániával, Norvégiával vagyunk egy szinten”(Botos, K – Botos, J, 2003: 6). Az új koncepció a tőkevonzóképeség új formáinak kialakítását teszi szükségessé.

1.2. Az innováció szerepe és a régiók versenyképessége, tőkevonzóképesége

A régiók innovációs kapacitását növelni hivatott programot indít az Európai Bizottság. Az egyes térségek között hatalmas különbségek vannak e tekintetben, és a lemaradók felzárkóztatása nélkül az unió egészének versenyképességét sem lehet kellő mértékben javítani.

Miközben a vezető ipari központok például a németországi Baden-Württemberg, az Ile de France, a finn Uusima, a svéd Vaestssverige vagy Kelet-Anglia – bruttó hazai terméke több mint 3 százalékát fordítja kutatás-fejlesztésre, az unió számos régiójában ez a mutató a fél százalékot sem éri el. Az unió átlagos ráfordítása jelenleg 1,9% körül van, amit a tavalyi barcelonai csúcserkeztet határozatának megfelelően 2010-ig 3%-ra kellene emelni. Ez feltétlenül szükséges ahhoz, hogy az EU az évtized végére a világ első számú tudásalapú gazdaságává válhasson.

Az innováció ösztönzésén túl persze más gazdasági-szerkezeti reformokra is szükség van a versenyképesség javításához, többek között a pénzügyi és a munkaerőpiacon. A tizenötöknek sajnos e tekintetben sincs okuk sok büszkeségre: az OECD által közzétett elemzés egyenesen úgy fogalmazott, hogy a jelenlegi folyamatok folytatódása esetén nem lesz megvalósítható a 2010-re kitűzött ambiciózus cél.

A tudásalapú gazdaság ösztönzése érdekében az unió a nyáron kísérleti programot indított. Ennek segítségével a régiók kutatás-fejlesztési, emberi erőforrás és más, a nem anyagi termelési tényezőkhez kapcsolódó kapacitásait fejleszthetik. A program 2,5 millió eurós idei keretére szeptember közepéig lehet pályázni. A beadott projektekből legalább három jelenlegi tagállam régióinak részt kell venni. Az Európai Bizottság által favorizált témák között technológiai auditok elvégzése, térségi szintű gazdasági-technológiai modellek szerepelnek.

A tudásalapú gazdaság helyzetét azonban nem csupán a K+F kiadások szintje jelzi. A felső- és felnőttoktatás színvonalát tekintve például szintén nagyon nagy eltérések tapasztalhatók az egyes térségek között. Az első helyeken kizárólag brit és skandináv régiók foglalnak helyet, és északi dominancia érvényesül a bejegyzett szabadalmak számában is. Spanyolország (pontosabban Madrid, illetve Navarra környéke) mindössze a high-tech iparban és szolgáltatásokban foglalkoztatottak számát tekintve tud labdába rúgni. (VG [2003] 1. o.).

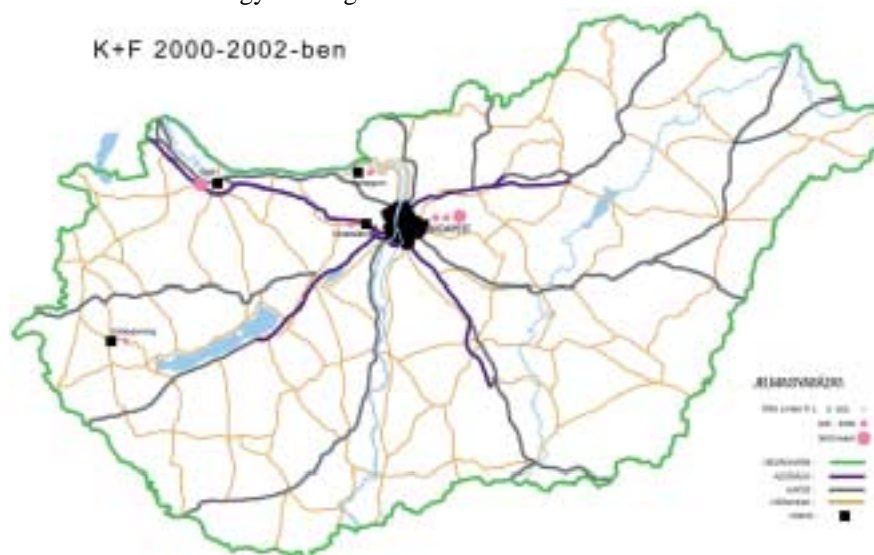
Magyarországon is új támogatási rendszer van kialakulóban. Kulcsszava a fejlesztési támogatás. Eszerint, ha egy vállalkozás legalább tízmilliárd – elmaradott térségben hárommilliárd – forint értékben indít beruházást, az állam (jelképes összegért bérelhető) közművesített telekkel segíti ezt. A cég munkaerő-kiképzési feladataiban szintén számíthat állami támogatásra. S nem utolsósorban: a támogatáshoz adókedvezmény is jár. Az elmaradott térségek fejlesztése érdekében – ahol a GDP nem éri el az EU-átlag 75%-át – ugyanis az unió engedélyezi, hogy a vállalkozások a beruházás értékének felét adókedvezményként leírassák nyereségükből. Szintén a vállalatnál maradhat a nyereség további egynegyede – ezt a fejlesztési tartaléknak nevezett részt azonban öt éven belül beruházásra kell fordítani.

Azt ugyanakkor hiú ábránd remélni, hogy a fejlesztési támogatás megkímél minket az IBM-gyárbezáráshoz hasonló meglepetésektől. A Magyarországra betelepült külföldiek egy része semmilyen kapcsolatot nem kívánt kiépíteni a hazai vállalkozásokkal: vámszabad területeiken külföldi beszállítóiktól érkező termékeiket szerelik össze, amit azonnal továbbküldenek szintén külföldi piacakra. Jelkép a termelés ideiglenességére, hogy például az IBM is csupán bérelte üzemcsarnokát, de még alkalmazottainak is körülbelül az egyharmadát! Becslések szerint a külföldi vállalkozások mintegy ötöde hasonlóan gyökértelen (ún. ipari transzplantátum), amelyek nagyobb kedvezmény ígéretében néhány hét alatt is át tudnak költözni akár több ezer kilométerrel távolabbi telephelyekre.

A fejlesztési támogatás oktatási programjából nem is ezek az összeszerelő-üzemek tudnak hasznot húzni, ahol a munkaerő kiképezhető néhány nap, sőt akár néhány óra alatt. Magyarországnak olyan nagyvállalatokra van szüksége – s talán most a támogatási rendszer is végre erre húz –, amelyek beszállítóként számítanak a hazai vállalkozókra is. Egyszerű összeszerelés helyett képzett dolgozókat foglalkoztatnak és hajlandók kifizetni az uniós szinthez közelítő béreket (jelentős probléma, hogy Magyarországon a szociális hozzájárulások a bruttó bérek 35,5%-át teszik ki míg pl. Németországban ez 20%). Az ilyen cégek alkalmasak arra, hogy magukkal ragadják az egész gazdaságot, arról nem is beszélve, hogy kötöttségeik miatt távozniuk sem egyszerű. Kérdés, hogy az összeszerelő-üzemek – előbb-utóbb törvényszerű – kitelepülésével egy időben a kormány kellő számban be tud-e csábítani magasabb termelési színvonalat képviselő befektetőket?

Felmérések szerint a Magyarországon működő nagy multinacionális vállalatok csaknem fele K+F tevékenységet is végez. A legjelentősebbek ezek közül ágazatonként: világítástechnika (GE-Tungsram); orvosi berendezések gyártása (GE-Medcor); gyógyszeripar (Sanofi-Chinoin, Astra Zeneca, Teva-Biogal, Akzo Nobel-Organon); informatika és telekommunikáció (Ericsson, Compaq, Nokia, Siemens, Motorola); gépgyártás és járműipar (Audi, Continental Teves, Volkswagen, Temic, Knorr-Bremse, Denso); elektronika (Flextronics, Samsung); gumigyártás (Michelin); háztartásvegyipar (Unilever); új anyagok előállítása (Furukawa); mezőgazdaság (Novartis-Sandoz Seeds).

9. ábra: K+F kiadások Magyarországon 2000-2002 között

Forrás: Saját gyűjtés a Világgazdaság 2000–2002-es évfolyamai alapján.

A cél az ilyen és hasonló cégek magas szellemi potenciált igénylő innovációs bázisokká és regionális központokká való válásának a támogatása, illetve a csúcstechnológiához kapcsolódó alkalmazott K+F tevékenységeket szolgáló beruházások támogatása kell, hogy legyen. Ennek adottak az alapjai, amelyek a nagy hagyományú kutatóhelyekben és a sok területen kiváló felsőoktatásban gyökereznek. Magyarország tudományos kutatási potenciálja a világranglistán a 25–27. helyre sorolható. Képzett, rugalmas és ambiciózus munkaerő áll a befektetők rendelkezésére. Ami az intézményi kereteket illeti: Magyarország tagja az összes jelentős európai K+F hálózatnak, ezért az a vállalat, amely hazánkban folytat ilyen jellegű tevékenységet, eleve részese lesz a jelenleg kialakulófélben lévő európai kutatási térségnek is.

1.3. A szolgáltató közigazgatás kialakítása

Napjainkban a korszerű szolgáltatási környezet a nemzetközi versenyképesség egyik, egyre jelentősebbé váló eleme. A hazai befektetési környezet vonzerejét is nagymértékben javíthatja az adminisztrációs terhek csökkentése, a szükséges bürokratikus eljárások egyszerűsítése. Hasonlóképpen a befektetési környezet javítását segíti elő, ha az államigazgatásban és a közigazgatásban is előtérbe kerülnek az üzleti világban meghonosodott modern szolgáltatási eljárások. A befektetők számára a kiszámítható gazdasági környezet egyik legfontosabb záloga az átlátható ügymenet, az ügyfélbarát és hatékonyan működő adminisztráció.

Az EU-csatlakozással pályázható uniós forrásokkal lehetőség nyílik az ipari parkok versenyképességének fokozására, s arra, hogy ezáltal – módosuló gazdasági funkciójuk ré-

vén – egy jelentős részük minőségileg jobb helyzetbe kerüljön. A következő években az lesz a vízváltató, hogy mely ipari parkok lesznek képesek élni az új lehetőségekkel.

Az ipari parkoknak jelentős szerepe lehet a gazdaság dinamizálásában, a versenyképesség javításában. Azáltal, hogy az infrastruktúrájuk kiépítése állami támogatásban részesül, csökkentik a letelepedni szándékozó cégek beruházási költségeit, annak időtartamát és a tőkemegtérülési időt. A park működése során – a helyi iparüzési adó 3-5 évre történő elengedése, illetve mérséklése, a telekárak (ill. bérleti díjak), többnyire kedvezményes kialakítása, a gyorsított amortizáció révén a betelepült cégek működési költségei alacsonyabbak lehetnek. A parkot működtető szervezet a betelepülő társaságoknak üzleti alapon szolgáltatásokat nyújthat. A megrendelők nagy száma miatt az egyes szolgáltatások fajlagos költsége, ezzel a termelési költség csökkenthető. A parkok a hasonló, vagy kapcsolódó gyártási kultúrák, technológiák szerint működő cégek között intenzív együttműködésre, klaszterek létesítésére is módot teremtenek. Ezen túl a markáns szakmai profillal (pl. járműgyártás, elektronikai berendezések, vegyipari termékek) rendelkező park szolgáltatásként hozzáférhetővé tehet egyes technológiákat, amelyek így olcsóbban vehetők igénybe. A parkok informatikai hálózatba szerveződésével az innovációs, logisztikai, technológiai transzfertevékenységek révén a versenyképesség átfogóbb jellegű növelésére nyílik lehetőség (Szilágyi, E [2003]).

2. Konklúzió

A '90-es évek első felében a Magyarországra irányuló FDI a közép-kelet európai régióhoz képest annak ellenére jelentősnek mondható, hogy az FDI által indukált profit itthoni újra befektetését nálunk – a többi országtól eltérően – nem számították bele annak mennyiségébe! Ennek üteme azonban 1996 után – a szűkülő privatizációs lehetőségek következtében – folyamatosan visszaesett, bár az 1. ábra viszonylagos állandóságról tanúskodik. Ez azonban relatív, mert a 2. ábra szűrt adatai a csökkenés tendenciáját támasztják alá. A 2. ábra 2000 utáni növekedése is félrevezető lehet, mert ez csak az FDI világméretű visszaeséséhez képest lassabban csökkenő magyar FDI következménye.

Kevés a működőtőke és sok az érte versengő ország. Ráadásul hazánk – az adatok alapján – már nem olyan vonzó a külföldi működőtőke számára. A '90-es években hazánk a periféria-országokra jellemzően az olcsó munkaerőre és a kormányzati támogatásokra helyezte a hangsúlyt. A privatizáció lezárulásáig ez a politika bizonyos tekintetben sikeres volt. Ezt követően az országunkba áramló FDI dinamizmusa csökkent. Mit tehetünk ennek a helyzetnek a leküzdésére? Tudatosan el kell határolódnunk a periféria-országokra jellemző stratégiáktól, s olyan magasabb hozzáadott értéket létrehozó tevékenységeket kell szubvencionálni, amely alapvetően K+F tevékenységen alapul. Természetesen ez sem jelent 100 %-os biztosítást a kitelepítésekkel szemben. Nem szabad elhallgatni azt a valós tendenciát, hogy az egyre éleződő profitversenyben nyugaton is általánossá váltak a vállalati karcsúsítások. Kitelepíteni, egyszerűsíteni, felmondani; ezek azok a kulcsszavak, amelyek leginkább jellemzik a mai konszernnek gazdálkodását. Írországból például az utóbbi évben egy sor olyan cég vonult ki, melyek tíz évvel ezelőtt a magas hozzáadott értéket, a képzett munkát igényelték.

Az ipari parkokban rejlő lehetőségek kiaknázása mégis jelentős előrelépést jelentene. Hazánk több mint 150 ipari parkjának az uniós versenyképesség miatt mielőbb szolgáltatói-logisztikai központtá kell átalakulnia. Ehhez azonban jelentős fejlesztésekre lenne szükség. Eddig ugyanis e szervezeti struktúrák a válságmenedzselést (tőkebevonást, munkahelyteremtést) szolgálták, melynek megfelelően a beruházások terheinek 90–95%-át a tőkeszegény önkormányzatok és vállalkozások viselték. Az EU-csatlakozás azonban új helyzetet teremt: a különböző pályázható uniós források (meghatározóan a Strukturális Alapok) lehetővé teszik, hogy az ipari parkok mind nagyobb része részt vehessen a versenyképesség fokozásában, így minőségileg kerülhessen új helyzetbe.

Felhasznált irodalmak

- Antalóczy, K – Sass, M [2000]: Működőtőke-áramlások, befektetői motivációk és befektetés-ösztönzés a világgazdaságban és Magyarországon (Közgazdasági Szemle XLVII.)
- Árva, L – Ivicz, M – Katona, K – Schlett, A [2002]: A külföldi működőtőke-beruházások típusai és azok elhelyezkedése hazánkban (EURO–MIDI, Budapest)
- Botos Katalin – Botos József [2003]: Magyarország helyzete az EU-csatlakozás évében In Heller Farkas Füzetek I.évf. /1.sz. (Tarsoly Kiadó, Budapest)
- Kaderják, P [1996]: A hazai közvetlen külföldi befektetéseket meghatározó tényezőkről – egy kvantitatív elemzés (Közgazdasági Szemle XLIII.)
- Katona, K [2003]: The Impact of the Taxation System on the FDI in Hungary. In. Business and Economic Development in Central and Eastern Europe in the Period of Joining to the European Union. (11th Annual International Conference in Brno, September, 5–6, 2003.) ISBN 80–214–2445–1
- Régiók az innováció hordozói. In: Világgazdaság, 2003. augusztus 4.
- Szilágyi, E [2003]: Ipari parkok. In. Építési Piac 2003. július 30.